

PALAMENDE YA AFRIKA DZONGA

- Palamande yi vumbiwa hi Tindlu timbirhi
- Huvo ya Rixaka (NA), leyi nga na 400 wa swirho, na
- Huyo ya Rixaka ya Swifundzhankulu (NCOP), leyi nga na 90 wa vurhumiwa.

HUVO YA RIXAKA YA SWIFUNDZHANKULU

- Vumbiwa byi vula leswaku NCOP yi yimela swifundzhankulu ku tiyisisa leswaku ku navela ka swifundzhankulu ku tekeriwa enhlokweni eka rhavi ra rixaka ra mfumo.
- Leswi swi fikeleriwa hi ku nghenelela eka ndlela ya rixaka yo endla milawu na hi ku nyika foramu ya rixaka yo langutisisa timhaka leti khumbaka swifundzhankulu.
- NCOP yi tiyisisa leswaku ku navela ka mimfumo ya miganga ka twarisiwa eka xiyimo xa le henhla xa mfumo

XIVUMBEKO XA NCOP

- NCOP yi vumbiwa hi vurhumiwa bya kaye bya swifundzhankulu lebyi hlawuriweke hi tihuvo to endla milawu ta swifundzhankulu, na vurhumiwa bya Nhlangoana wa Mimfumo ya Miganga wa Afrika Dzonga (SALGA).
- Vurhumiwa byin'wana na byin'wana bya xifundzhankulu byi vumbiwa hi:
 - Vurhumiwa bya tsevu bya nkarhi wo leha
 - Vurhumiwa bya mune byo hlawuleka (bya nkarhinyana)
- Vurhumiwa byi rhangeriwa hi Phirimiyi wa xifundzhankulu xin'wana na xin'wana loyi a nga un'wana wa varhumiwa vo hlawuleka.
- Loko swi fanela, Phirimiyi yi nga

hlawula munhu loyi a nga tekaka ndhawu ya yona.

- Vurhumiwa bya SALGA byi hlawuriwa hi komitinkulu ku suka eka ntlawa wa vurhumiwa bya Nhlangoana wa Mimfumo ya Miganga eka swifundzhankulu swa kaye.

VARHANGERI VA NCOP

- NCOP yi hlawula Vafambisi va Ntirho ku suka eka swirho swa yona.
 - Mutshamaxitulu, na
 - Swandla swa Mutshamaxitulu swimbirhi.
- Vanhu lava va fambisa ntirho wa NCOP no fambisa minjhekanjhekisano va tlhela va tiyisisa leswaku vurhumiwa bya vulavula hi ku ntshunxeka kambe va nga hambuki eka milawu ya Yindlu.
- Xandla xa Mutshamaxitulu xa nkarhi wo leha xi hlawuriwa ku tshama malembe ya ntlhanu loko Tiphirimiyi ta swifundzhankulu ti cincana ku va Swandla swa Mutshamaxitulu malembe ya ntlhanu.

NTIRHO WA NCOP

- NCOP yi langutiwa tanihi ntlawa lowu faneleke ku fikelela mfumo wa ntirhisano na xidemokirasi lexi pfumelelaka ku nghenelela ka vanhu no tlhela yi va yona ndhawu laha ku nga vekiwaka kona swivilelo swa mfumo wa miganga na swifundzhankulu eka mfumo wa rixaka.
- NCOP yi nyika swifundzhankulu swa kaye swa Afrika Dzonga rito nakona yi nyika xivandla na nkarhi eka mfumo wa miganga ku nghenelela eku njhekanjhekisaneni ka milawu ka mfumo wa rixaka.

NTIRHO WO ENDLA MILAWU

- Ntirho wa NCOP i ku langutisa, ku pasisa, ku pfuxeta, no endla swikombelo swo pfuxetiwa, kumbe ku aleriwa ka milawu.
- Yi fanele ku langutisa Milawumbisi hinkwayo ya rixaka.
- Yi nga tlhela yi sungula Milawumbisi no yi lulamisa hi ku ya hi Xedulu ya 4 ya Vumbiwa (timhaka leti tihuvo ta milawu ta swifundzhankulu na rixaka ti nga na matimba yo endla milawu eka tona) na milawumbisi yin'wana leyi khumbaka swifundzhankulu.
- Vunyingi bya ntirho wo endla milawu byi endliwa etikomitini, kambe Milawumbisi yi fanele ku rhumeriwa eka ntshamo wa NCOP ku njhekanjhekisana hi wona na ku vhotela ku amukeriwa kumbe ku aleriwa ka yona.
- Yi na ntirho wo endla milawu hi ku ya hi vumbiwa eka tinxaka tinharhu ta Milawumbisi:

Milawumbisi leyi nga khumbiki swifundzhankulu:

- Milawumbisi leyi nga khumbiki swifundzhankulu hi leyi yelanaka na ntirho wa rixaka; wo fana na vusirheleri, timhaka ta matiko mambe, na vululami.
- Loko Milawumbisi leyi yi pasisiwile hi Huvo ya Rixaka, yi yisiwa eka NCOP ku ya vhoteriwa.
- Loko NCOP yo lava ku cinca swo karhi eka Nawumbisi, Nawumbisi lowu wu fanele ku vuyiseriwa eka Huvo ya Rixaka leyi nga ta amukela kumbe ku alelana na ku cinca loku.

Milawumbisi leyi khumbaka swifundzhankulu hi ku kongoma:

- Swikombiso swa Milawumbisi leyi khumbaka swifundzhankulu swi katsa

dyondzo, vutleketli, nhlaysiseko, na rihanyu.

- Vunyingi bya Milawumbisi leyi byi nga sunguriwa eka NCOP hi Yindlu yihi kumbe yihi; kambe ku na Milawumbisi yin'wana leyi faneleke ku sungula eka Huvo ya Rixaka.
- Loko ku vhoteriwa Milawumbisi leyi eka NCOP, xifundzhankulu xin'wana na xin'wana xi na vhoti yin'we.
- Loko ko va na ku hambana ka mavonelo hi Nawumbisi exikarhi ka NA na NCOP, Nawumbisi wu fanele ku rhumeriwa eka *Komiti ya Vulamuri*.

Milawumbisi leyi pfuxetaka Vumbiwa:

- Loko Nawumbisi wo pfuxeta kumbe ku cinca vumbiwa wu khumba swifundzhankulu hi ku kongoma, eka swifundzhankulu swa kaye hinkwaswo, tsevu kumbe ku tlula swi fanele ku pfumelelana.
- Loko Nawumbisi wo pfuxeta vumbiwa wu nga khumbi swifundzhankulu hi ku kongoma, vumbiwa byi vula leswaku NCOP yi fanele ku njhekanjhekisana hi Nawumbisi lowu (ku nga vhotiwi) wu nga se ya eka NA ku ya vhoteriwa.

NTIRHO WA VUANGAMERI

- Vuangameri i ntirho wa Palamende (ku katsa na Tihuvo to Endla Milawu ta Swifundzhankulu) wo kambela no landzelerisa ntirho wa mfumo lowu matimba ya wona ya sukaka eka vumbiwa.
- NCOP yi angamela timhaka ta rixaka leti yelanaka na mfumo wa swifundzhankulu na miganga.
- NCOP yi nga kombela xirho xa Khabinete, mutirhi wa mfumo wa rixaka kumbe mfumo wa swifundzhankulu ku va kona eka nhlengoletano ya Khansele kumbe komiti ya Khansele.

- Varhumiwa va NCOP va nga vutisa vaholobye va Khabinete swivutiso leswi faneleke ku vutisiwa eka NCOP.
- NCOP kumbe yin'wana ya tikomiti ta yona yi nga kuma mapapila ya swivilelo, vuyimeri kumbe mapapila yo kombisa mavonelo ku suka eka mani na mani loyi a swi tsakelaka na tindhawu.
- NCOP yi tlhela yi endzela miganga ku endla vuangameri ku tiyisisa leswaku yi kuma vuxokoxoko lebyi tiyeke bya swilaveko na mintlhontho ya vanhu.

TIKOMITI TA NCOP

- Tikomiti ta NCOP ti vuriwa Tikomiti ta NCOP, xikombiso, Komiti ya NCOP ya Tindlu, Mintirho ya Vanhu na Vutleketli.
- Komiti yin'wana na yin'wana yi endla ntirho wa ndzawulo yo karhi ya mfumo. Komiti na yona yi njhekanjhekisana no pfuxeta Milawumbisi nakona yi lulamisa tinhlengoletano to twa mavonelo ya vanhu loko mhaka yo karhi yi ri leyi nga na nkoka eka vanhu.
- Tikomiti ti nga vitana mani na mani ku ta nyika vumbhoni kumbe ku nyika vuxokoxoko bya maphepha nakona ti nga kombela munhu kumbe ndhawu yihi na yihi ku ta nyika xiviko.
- Endzhaku ka njhekanjhekisano wa Nawumbisi eka komiti, Nawumbisi lowu wu nga rhumeriwa eka NCOP ku ya vhoteriwa.
- Vurhumiwa byin'wana na byin'wana bya xifundzhankulu byi na vhoti yin'we leyi nhloko ya xifundzhankulu yi yi tirhiselaka xifundzhankulu xexo.

NTIRHO WA VAAKITIKO EKA VUANGAMERI

Vaakitiko va nga nghenelela eka ntirho wa vuangameri ku tiyisisa leswaku mfumo wu na

vutihlamuleri eka swilaveko swa vanhu. Leti hi tin'wana ta tindlela leti nga tirhisiwaka:

TSALA MAVONELO YA WENA

- Ku tsalela komiti ya Palamende hi yin'wana ya tindlela to endla leswaku rito ra wena ri twiwa ePalamende.
- Hi ku tsalela komiti, u na nkateko wo kucetela mavonelo ya swirho swa komiti leswi burisanaka no njhekanjhekisana hi nawu wo karhi wu nga se hetisisiwa.

PAPILA RA SWIVILELO:

- Papila ra swivilelo hi yin'wana ndlela yo veka emahlweni ka Palamende nkwetlembetano kumbe mhaka leyi vilerisaka vanhu leswaku Palamede yi teka magoza hi ku ya hi matimba ya yona.
- Mfanelo yo tsalela Palamende papila ra swivilelo i mfanelo ya muakitiko un'wana na un'wana etikweni nakona swa pfumeleriwa hi Vumbiwa.
- Munhu un'wana na un'wana, ntlawa wa vanhu kumbe nhlango wu na mfanelo yo tsalela Palamende papila ra swivilelo.

TIHLANGANISI NA XIRHO XA PALAMENDE

- Vaakitiko va nga tihlanganisa na MP etihofisini ta xifundzha xa vakheti etikweni hinkwaro kumbe ePalamende loko va lava ku kuma ku seketeriwa eka mhaka yo karhi kumbe loko va lava ku pfuniwa hi xiphiko xo karhi.

PARLIAMENT
OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Produced by the Public Education Office • Parliamentary Communication Services • INSPIRED BY PEOPLE
www.parliament.gov.za • P.O. Box 15, Cape Town, 8000 • Telephone: (021) 403 3341 • Facsimile: (021) 403 3303

PARLIAMENT
OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Xitsonga

National Council of Provinces